

МІСЦЕ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У СИСТЕМІ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

PRETRIAL INVESTIGATION SYSTEM STAGES OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Столітній А.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

У статті розглядаються актуальні питання поділу кримінального процесу на стадії, визначення існуючих стадій, дослідження важливості такого поділу для здійснення кримінальної процесуальної діяльності та обґрунтування необхідності законодавчого закріплення цього поняття.

Ключові слова: стадія, структура, кримінальне провадження, поділ, досудове розслідування.

В статье рассматриваются актуальные вопросы разделения уголовного процесса на стадии, определения существующих стадий, исследования такого разделения для осуществления уголовной процессуальной деятельности и обоснования необходимости законодательного закрепления этого понятия.

Ключевые слова: стадия, структура, уголовное производство, разделение, досудебное расследование.

The article examines current issues division at the stage of the criminal process, the definition of existing stages, the importance of the research division to carry out criminal procedural activities and the rationale for legislative consolidation of this concept.

Key words: stage structure, criminal proceedings, division, pre-trial investigation.

Термін «кримінальне провадження» використовується чинним кримінальним процесуальним законом в трьох значеннях: кримінальний процес загалом; кримінальна процесуальна діяльність; провадження за конкретним правопорушенням. У той же час з точки зору теорії кримінального процесу, таке визначення є дещо спірним хоча б із того погляду, що кримінальне провадження, якщо звернутися до його стадійної структури, не завершується на стадії судового провадження, а його завершальним етапом є виконання вироку чи ухвали суду.

Поділ на стадії *історично обумовлений* генезисом кримінального процесу. На початковому етапі історичного розвитку законодавства, зокрема в Стародавній Месопотамії (XVIII ст. до н.е.), розслідування і судовий розгляд становили єдину стадію (за Законами Ману). Проте право Афінівської держави (Афінівська демократія: 510–322 рр. до н. е.) вже поділяло кримінальний процес на стадії попереднього розслідування, судового розгляду і винесення рішення чи вироку. Процес Римської держави також поділявся на попереднє провадження (аналог сучасного досудового розслідування й направлення справи до суду) та остаточне. Цю структуру перейнято кримінальним процесом європейських держав при рецепції римського права.

У вітчизняному процесі поділ на стадії вперше закріплено у Зводі законів Російської імперії, поширеному на території України в 1840–1842 рр., що визначав три його складові: досудове слідство, судовий розгляд та виконання судових рішень. Однак досудове розслідування як самостійний інститут відображено в нормах Руської Правди. Устав кримінального судочинства 1864 р. Росії встановив дві стадії проце-

су, які були визначені як попереднє розслідування та судовий розгляд кримінальної справи. Після 1924 р. радянський кримінальний процес закріпив також дві стадії кримінального процесу: попереднє розслідування та судовий розгляд. За Кримінальним процесуальним кодексом України 1960 р. кримінальний процес традиційно поділяли на такі стадії: 1) порушення кримінальної справи; 2) досудове (попереднє) розслідування (дизнання та досудове слідство); 3) попередній розгляд справи суддею (віддання обвинуваченого до суду); 4) судовий розгляд; 5) апеляційне провадження; 6) виконання вироку, постанови, ухвали суду; 7) касаційне провадження; 7) виключне провадження [5, с. 239].

Після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. в теорії і науці кримінального процесу питання щодо його стадійності дотепер не знайшло однозначного вирішення. Так, автори першого науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) (за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила.) наголошують, що кримінальне провадження здійснюється стадійно та виділяють такі стадії: 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); 2) досудове розслідування; 3) підготовче судове засідання; 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 8) перегляд судових рішень за виявленими обставинами; 9) виконання судових рішень [4, с. 26].

А.В. Молдован, С.М. Мельник виділяють 8 стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідуван-

ня; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) апеляційне провадження; 5) виконання вироку; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за виявленими обставинами [9, с. 3–4].

Отже, розподіл стадій на досудові й судові проглядається досить чітко. Водночас, на думку О.Р. Михайленка, поділ стадій процесу на досудові та судові провадиться відносно суб'єктів – державних органів, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність [7, с. 119]. Саме тому в основі позначення кожної цієї групи лежить спільний для них корінь «суд». Лише префікс «до», що застосовується для позначення «досудового провадження», і вказує на межі включення в нього стадій, що передують судовим стадіям процесу [11, с. 71–72].

Слід визнати теоретично обґрунтованою пропозицію Ю.К. Якимовича стосовно розподілу кримінального судочинства по «за вертикаллю» – на види проваджень, і «за горизонталлю» – на кримінальні процесуальні етапи (стадії), які у визначеній сукупності можуть являти собою якісно інший рівень спільності [14, с. 17]. Водночас автор не знаходить точного визначення для названих ним («більших за стадію») блоків процесуальної діяльності, пропонує розпливчате визначення – «якісно інший рівень спільності». Власне кажучи, йдеться про ті ж стадії («іншого рівня»), але стадіями їх назвати Ю.К. Якимович не може, оскільки термін «стадія» уже «зайнятий», а іншого, близького за змістом, не наводиться [11, с. 73–74].

На думку інших авторів, не потрібно боятися термінологічного дублювання й, відповідно, уникати застосування терміну «стадія» для позначення логічних сукупностей інших етапів (наприклад, досудового провадження). Адже й традиційні стадії мають внутрішню структуру, що складається з елементів (стадій) «більш низького рівня». Для того, щоб уникнути термінологічного дублювання, ці стадії називають етапами [11, с. 74].

Якщо розглянемо структуру КПК України, то помітимо, що законодавець в окремих розділах виділив: досудове розслідування (Розд. III), судове провадження у першій інстанції (Розд. IV); судове провадження з перегляду судових рішень (Розд. VI), виконання судових рішень (Розд. VIII). Виходячи з вищевказаного, зрозуміло, що фактично у КПК України, існують *три підсистеми: досудове провадження, судове провадження та виконання судових рішень*.

Щодо визначення структурних елементів системи кримінального провадження: в КПК України законодавець нормативно закріпив лише дві стадії, прямо даючи їх визначення у ст. 3 КПК України, а саме «досудове розслідування» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України), чітко наголошуючи, що це стадії кримінального провадження [1, с. 1]. На жаль, будь-якої згадки про інші стадії кримінального процесу в КПК України немає. Тобто, даючи в ст. 3 КПК України визначення основних термінів,

законодавець був не послідовним, чим створив ситуацію неоднозначного трактування системи стадій кримінального процесу (необґрунтованого розширення або звуження; віднесення того чи іншого правового інституту до категорії стадії), що призвело до порушень субординаційних зв'язків і певної логіко-функціональної підпорядкованості між стадіями як структурними елементами кримінального процесу [5, с. 240].

Разом з цим визнання притягнення до кримінальної відповідальності самостійною стадією кримінального провадження викликає деякі заперечення. По-перше, такий підхід законодавця є суперечливим, оскільки повідомлення особі про підозру здійснюється під час досудового розслідування, а отже, одна стадія кримінального провадження виникає в іншій стадії, що є алогічним. По-друге, це положення не узгоджується із Рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, в якому зазначено, що «процес притягнення до юридичної відповідальності має стадійний характер. Початковим його моментом у кримінальних справах є винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення. Притягнення до відповідальності передуює настанню самої відповідальності, тобто ці поняття не є тотожними» [3, с. 115–116]. На нашу думку, притягнення до кримінальної відповідальності є підстадією стадії досудового розслідування.

Для з'ясування правової природи стадії кримінального провадження необхідно визначити коло її ознак (властивостей).

М.І. Леоненко до особливих ознак стадій кримінального процесу включає чотири основні компоненти: *завдання, суб'єкти, правовідносини, рішення, та два додаткові: функціональність та темпоральність*. Виходячи з цих категорій, науковець констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість [5, с. 239].

В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко зазначають, що виділення певних частин кримінального процесу в стадії та відокремлення їх від інших ґрунтується на таких характерних *ознаках*:

- 1) наявність завдань, властивих певній частині процесу;
- 2) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на певному етапі процесуальну діяльність;
- 3) своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність;
- 4) специфічний характер кримінально-процесуальних відносин;
- 5) наявність підсумкового процесуального акта, в якому фіксується рішення про перехід кримінальної справи в наступну стадію процесу або про завершення провадження її загалом [10, с. 11].

На нашу думку, варто визначити такі ознаки, що одночасно виконують роль критеріїв виокремлення, притаманні всім стадіям кримінального провадження.

ня: безпосередні завдання; своєрідність процесуальної форми; специфічне коло суб'єктів і процесуальних засобів діяльності; специфічний характер кримінальних процесуальних відносин; чітко визначені процесуальні підстави; підсумкові рішення та процесуальні акти. У властивих стадіям кримінального провадження визначених вище ознаках виявляється їх самостійність. Наявність даних ознак виступає критерієм виокремлення стадії в структурі системи кримінального процесу.

Так, якщо судове провадження містить шість стадій, то досудове провадження лише одну – досудове розслідування (без включення дослідного провадження).

Слід зазначити, що досудове провадження та досудове розслідування не є тотожними. Термін «досудове провадження» за своєю суттю є значно ширшим ніж «досудове розслідування».

В науці кримінального процесу досудове розслідування розглядається у трьох значеннях: *сукупність двох досудових стадій* – порушення кримінальної справи (дослідча перевірка ст. 97 Кримінального процесуального кодексу України 1960 р.) й досудового розслідування (до введення Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.), сьогодні – сукупність дослідного провадження і досудового розслідування; *кримінальне судочинство* з моменту одержання повідомлення про злочин до направлення прокурором кримінальної справи до суду для її розгляду по суті; *сукупність загального й особливого досудового судочинства*, що разом із сукупністю загального й особливого судового провадження становить загальне поняття кримінального судочинства [11, с. 76–77].

Досудове розслідування визначено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1, с. 1].

Такий формат позиціонувався як перспективна модель досудового провадження – «введення єдиного процедурного режиму досудового провадження без поділу на стадії порушення кримінальної справи і досудового розслідування» [8, с. 20].

Однак слід визнати, що час з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення до часу внесення в ЄРДР є прихованою стадією початку (порушення) кримінального провадження та є самостійною стадією кримінального процесу [13, с. 229]. Вказана стадія лише частково охоплюється Кримінальним процесуальним законом, який передбачає граничний, 24-годинний термін відповідної реєстрації (ч. 1 ст. 214). Тобто у зазначений термін за наявності такої необхідності проводиться огляд місця події, перевірка заяви на наявність вчиненого кримінального правопорушення, встановлюються анкетні дані заявника тощо. Повністю погоджуємось

з думкою В.М. Тертишника, який визначив вказану (початкову) стадію, як дослідче провадження [12, с. 276].

Саме ця стадія кримінального процесу у різні часові періоди найбільше піддавалась критиці. Окрім цього, у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311, наголошено на необхідності запровадження спрощеної процедури початку досудового розслідування, яким має вважатися момент отримання уповноваженими законом органами інформації про кримінальний проступок або злочин [2].

До вирішення наукової дискусії та на виконання зазначеної Концепції, що мала на меті впровадження європейських стандартів кримінального провадження, законодавець підійшов кардинально, ліквідувавши стадію порушення кримінальної справи (хоча у жодному науковому дослідженні питання не поставало так категорично: здебільшого, пропонувалось її перейменувати і наповнити дещо іншим змістом (М.П. Кузнєцов, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, К.І. Мігушин, Ю.В. Овсянніков, П.П. Сердюков) [3, с. 116].

Разом з тим, аналізуючи положення ст. 214 КПК України, слід зазначити, що вказана стадія не є еквівалентом стадії з перевірки заяв та повідомлень про злочини, яка раніше існувала як стадія порушення кримінальної справи.

Однак прийом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та вирішення питання про внесення відомостей до Реєстру слід виокремлювати як самостійну стадію кримінального процесу України, з якої починається кримінальне провадження та яка передує стадії досудового розслідування.

Завданням цієї стадії є встановлення кримінально караного діяння, передбачене Кримінальним кодексом України, а відтак, підстав для внесення відомостей до ЄРДР. У зазначеній стадії беруть участь слідчий, прокурор, заявник, потерпілий, особи, що дали пояснення. Засобами перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення є: огляд місця події, отримання предметів та документів від заявника; одержання пояснень від учасників кримінального провадження та інших осіб, якщо вони проти цього не заперечують. У кінці цієї стадії приймається рішення про внесення (або невнесення) відомостей до ЄРДР. Невнесення відомостей до Реєстру передбачає інший порядок розгляду звернення, наприклад, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян».

Наприклад, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України невнесення відомостей в ЄРДР може бути оскаржено «на досудовому провадженні». Зазначена процедура відбувається до внесення відомостей до Реєстру, тобто до початку самого досудового розслідування. Ця норма говорить на користь «досудового провадження» і за своєю стадійністю починається раніше за досудове розслідування. За таких умов за відсутності дослідчої стадії оскарження невнесених відомостей до ЄРДР стає процесуально неможливим.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за можливе визначити таку *конструкцію системи кримінального процесу* (стадії та підстадії):

- 1) дослідче провадження;
- 2) досудове розслідування (під стадія – притягнення до кримінальної відповідальності);
- 3) підготовче провадження;
- 4) судовий розгляд;
- 5) провадження в суді апеляційної інстанції;
- 6) виконання судових рішень;
- 7) провадження в суді касаційної інстанції;
- 8) провадження у Верховному Суді України;
- 9) провадження за виявленими обставинами;
- 10) Європейський суд з прав людини (не є предметом дослідження).

Співвідношення стадії досудового розслідування і стадії судового розгляду розкривається через такі положення:

- 1) досудове розслідування має допоміжний щодо стадії судового розгляду характер. Щільність в стадії досудового розслідування здійснюється не тільки до суду, а й (і це є головним) для суду;
- 2) розвиток зв'язку між цими стадіями є одностороннім, оскільки матеріали розслідування направляються до суду для вирішення питання про винува-

тість обвинуваченого і призначення йому покарання, тобто остаточного вирішення справи. З набранням чинності нового КПК України кримінальна справа не може бути повернута для провадження додаткового досудового розслідування, як це мало місце за попереднім КПК України;

3) у стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду. Суд, розглядаючи кримінальну справу, не може вийти за межі обвинувачення (підозри), пред'явленого під час досудового розслідування. Винятки становлять випадки, передбачені ст. ст. 338 КПК України [6, с. 225].

На сьогодні діє новий кримінальний процесуальний закон, який, неминуче, реформується часом, відбуваються зміни і в його складовій – стадіях кримінального провадження. Слід визнати існування стадій досудового провадження протягом всього періоду існування кримінального процесу. Вони змінювались, збільшувались, реформувались, але існували. На сьогодні є реальна потреба в законодавчому закріпленні поняття стадій кримінального провадження з метою уникнення правозастосовної плутанини в сфері кримінальної юстиції, яка існує на сьогодні та яка детально спостерігається на межі дослідчої та досудової стадій в частині судового оскарження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року 4651-VI (зі змін. і доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України. Затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
3. Барабаш Т.М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України / Т.М. Барабаш // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 5. – С.115–119.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1223 с.
5. Леоненко М.І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України / М.І. Левченко // Ученые записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С.238–242.
6. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : [підручник] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.
7. Михайленко А.Р. О сущности и значении стадии советского уголовного процесса / А.Р. Михайленко // Вопросы уголовного процесса. – 1977. – Вып. 1. – С. 114–120.
8. Мілевський О.П. Початковий етап досудового провадження у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. П. Мілевський ; Акад. управл. МВС. – К., 2010. – 208 с.
9. Кримінальний процес України : [навчальний посібник] / [А.В. Молдован, С.М. Мельник]. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
10. Кримінальний процес України : [навчальний посібник] / [В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко]. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – К. : Атіка, 2008. – 584 с.
11. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : [монографія] / О.Ю. Татаров. – Донецьк : ТОВ «ВПП Промінь», 2012. – 640 с.
12. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 768 с.
13. Чурікова І.В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України / І.В. Чурікова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 226–231.
14. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Якимович Ю.К. – Томск : Томск. Ун-т, 1991. – С. 138.